

првим годинама аустроугарске окупације Босне и Херцеговине (1878—1889). Пројекти стварања југословенске државе почетком првог свјетског рата (1914—1915) предмет су рада Ј. А. Писарева.

Врло користан је и попис литературе о историји и култури балканских народа изашле у СССР 1980. и 1981. године (Н. В. Озерецковскаја).

Публикована грађа објављује се први пут. Важнији документи објављени су језиком оригинала са преводом на руски језик. Аутори и редактори су се придржавали општих совјетских принципа у издавању историјских докумената и правила о издавању дипломатских докумената.

Др Радоман Јовановић

ПЕТА ПРОЛЕТЕРСКА — ЗБОРНИК СЈЕЊАЊА, КЊИГА III

Војно-издавачки завод, Београд 1982, стр. 685

За свој четрдесети рођендан Пета пролетерска црногорска бригада добила је и трећу књигу зборника сјећања, која са прве двије — објављене прије 10 година — представља тематску цјелину и најпотпунији преглед ратног пута ове прослављене пролетерске црногорске бригаде.

У композицијском погледу књига је састављена из пет дјелова.

У првом дијелу, који носи назив Борбени пут батаљона, дат је историјски пресјек војничких активности четири батаљона из састава Пете пролетерске бригаде. На синтетичан начин изложени су најзначајнији догађаји са борбеног пута ове пролетерске јединице. Као цјелина они представљају у извјесном смислу праву историју бригаде. Други дио књиге одсликава вријеме од формирања бригаде јуна 1942. године, па до битке на Неретви у прољеће 1943. године. У трећем дијелу, који носи наслов На Неретви и Сутјесци, насликана је епопеја ових легендарних битака нашега народноослободилачког рата. У четвртм дијелу књиге изложени су напори бригаде У борбама за ослобођење Црне Горе, а у посљедњем (петом) дијелу У завршним борбама за ослобођење Југославије.

Саставни дио посљедњег поглавља чине драгоцјени спискови који саопштавају о саставу бригаде на дан њеног формирања, о

борцима из других крајева наше земље, затим списак погинулих бораца и списак народних хероја Пете пролетерске бригаде. Дат је и занимљив Списак бораца враћених са Вучева у позадину — после формирања бригаде. Све су то драгоцјени и педантно сакупљени подаци, али које и даље треба провјеравати и надопуњавати. Мањи избор документарних фотографија употпуњује општи утисак о овој вриједној публикацији.

Посебну драж ове књиге видимо у чињеници да је настала из пера пролетера, који су пушку замијенили писаљком. Њихови текстови су интимне исповијести о „грохоту битака и пијанству ратовања“, о људским судбинама, ликовима јунака, о животу чији садржај није био само рат. Има тамо прича и о организацији живота у позадини, о припремама и функцији партизанске штампе, о просвјетном и културном раду. Из ових текстова се много сазнаје — и дужина марша пролетера, и жестина борби у којима се заувјек остајало, и начин како је бригада попуњавала своје проријеђене редове, како је од црногорске бригаде (на дан оснивања) постала бригада братства и јединства — у борбама и јуришима на свим просторима наше земље.

Ови дивни текстови писани су из срца аутора. Стил и језик су неуједначени. Неко је своје ка-

зивање умјешније саопштавао, правећи литературу која се из душка чита. Неко је опет то чинио са мање знања и спретности, али не и са мање занимљивости. Једностајно зато што су интимни записи увијек најбоља литература.

Када се све ово има у виду, тешко је стављати примједбе и када би било разлога за њих. У случају књиге Пета пролетерска, оне су заиста сведене на минимум. Утисак је да ова књига спада међу најбоље монографије о пролетерским бригадама, јер пред-

ставља истински доживљај виђења догађаја и ликова, човјекове одговорности пред народом, његовом историјом и будућношћу.

Књига Пета пролетерска снажно одсликава ову бригаду као пркос и понос, као симбол слободе и храбрости. Зато је пуним срцем препоручујемо јавности, увјерени да ће она ионако брзо и лако наћи прави пут до бројних читалаца из редова свих узраста.

Др Зоран Лакић

Caspar Heer, TERRITORIALENTWICKLUNG UND GRENZFRAGEN VON MONTENEGRO IN DER ZEIT SEINER STAATSWERDUNG (1830—1887)

Peter Lang, Bern 1981, str. 280 Frankfurt am Main, Las Vegas

У едицији „Дух и дјело времена“ Историјског семинара Циришког универзитета, појавила се дисертација млађег научника Каспара Хера „Територијални развој и гранично питање Црне Горе у периоду њеног државног развоја (1830—1887)“.

Овај веома интересантан, научно ваљан и изузетно прегледан рад резултат је дугих и упорних научних истраживања, коришћења богате литературе и још обимније непознате и објављене грађе. Са савјесношћу која се књигом доказује и познавањем које импонује, Хер је користио малтене сву објављену грађу, бројне књиге и чланке на свим свјетским језицима, и подробно изучио издања на српскохрватском језику која се односе на предмет његовог рада. Као савјестан научник, аутор је зналачки консултовао архивску грађу, прије свега ону која се чува у архивима у Бечу, понајвише у богатим фондовима Дворског и државног архива и Ратног архива.

Хер је указао да је Црна Гора у вријеме двовјековне припадности Отоманском царству, захваљујући турској административној управи и извјесној аутономији, очувала државни континуитет Горње Зете и да је тај територијални континуитет тако постао важан фактор просторног развоја и ши-

рења модерне црногорске државе. А та држава се стварала и територијално ширила у знаку анти-турске борбе, коју је карактерисала упорна акција за повратак плоднијег земљишта које су држали османски феудалци, природне тежње Црногораца за излазак на Јадранско море и добијање градова под турском влашћу, како би се саздали неопходни услови за укупан друштвено-економски развој модерне црногорске државе и јачање њеног политичког значаја.

Аутор је добро учио и изнио разлоге који су довели до одређивања праваца територијалног ширења црногорске државе. Како је црногорски приморски дио припадао прво Венецији а касније Аустрији, она је постала економски зависна од тих држава, па није имала снаге да своје територијалне претензије усмјери у том правцу. Тачно су изложени сви услови и разлози онаквог територијалног ширења Црне Горе, које је било и природно и неминовно, нарочито од краја XVIII вијека, када се, у процесу ослободилачке борбе, црногорска држава постепено шири на Брда, односно једино у правцу крајева под турском влашћу.

Како је процес државног развојка наметнуо потребу тачнијег